

БОРОТЬБА НОВОГО І СТАРОГО ЧИ ВИТІСНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО? (ПОСТМОДЕРНІЗМ – УКРАЇНСЬКИЙ ВАРІАНТ СЬОГОДНІ Й ЗАВТРА)

До цієї розмови академіка НАН України Віталія Дончика і молодих літературознавців Дмитра Дроздовського та Петра Іванишина спонукала спільна тривога (але й сподівання на краще так само), пов'язана із сучасною українською літературною ситуацією.

Дмитро Дроздовський – 22 роки, випускник Києво-Могилянської академії, нині прес-секретар цього університету, завідувач відділу критики журналу “Всесвіт”, перекладач, активно виступає як літературний критик, автор багатьох помітних статей у періодиці й наукових збірниках.

Петро Іванишин – 33 роки, відомий критик і літературознавець, доктор філологічних наук, доцент кафедри теорії та історії української літератури Дрогобицького державного педуніверситету ім. Івана Франка, автор семи книжок, зокрема досліджень, присвячених поезії Олега Ольжича, П.Скунця, монографій “Вульгарний “неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка” (2001), “Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти)” (2005) і численних інших публікацій.

Віталій Дончик:

- Прочитав у січневих числах “Дня” ваші статті “Постмодерний неоцинізм, його жерці, раби та жертви” й “Забутий барометр лицарства” (День. – 2008. – 11 і 18 січ.) і поділяю їхній пафос і етос, розумію занепокоєння, з яким ви пишете про певні процеси (постмодерністські) у сучасній українській літературі й літературознавстві. Сказане й осуджуване вами – не дивовижа, не ексклюзив, нині багато вчених, літераторів, митців скрушно розводять руками і стенають плечима, коли заходиться про сьогоднішні справи в українській культурі. Ви говорите, на мій погляд, не тільки гостріше, ви прагнете дошукатися причин навалюючої “постмодернізації” культури і пристрасно (а водночас і компетентно) стаєте на її захист, що особливо актуально.

Ось цитую ваші оціночні судження: “руйнування етичних, естетичних, релігійних... норм, агресивність, попса, блатняк”, “оспівання німфоманії, сексуальних патологій, порнографії, насильства, наркоманії та ін.”; “утвердження обездуховлених, денаціоналізуючих, космополітичних цінностей західного лібералізму”, деестетизація, знецінення ролі краси й “деетизація” тощо, – щось тут вигадано вами? Аж ніяк, чимало ще й не згадано. Ви шукаєте для точнішої характеристики явища адекватні означення: *неоцинізм* (за Ліною Костенко), *втрата лицарства*, *антикультура* (тобто культура без духовності, краси, ідеалів). У своїх міркуваннях вдаєтеся (скажімо, П. Іванишин) до найзагальніших, трансцендентних рівнів: “творчість може бути відповіддю (це за М.Бердяєвим) як на поклик Бога, так і на поклик сатани. Тобто далеко не все, що називає себе літературою, є такою насправді, і далеко не кожен український літератор є справжнім українським письменником”. Або спрямовуєте (зокрема Д.Дроздовський) свої риторичні подивування до хоча й не поименованих, але досить вгадуваних адресатів: “Мені

страшно визначати причини, чому це нівелювання (доробку і впливу попередників. — В.Д.) ...перетворюється в нехтування історією і національними концепціями культури, чому відбувається руйнування в найгрубших формах святощів української національної ідентичності”; “чому постмодерні “вчені” прагнуть заперечувати концепції, що базуються на національній системі цінностей?”...

Розумію, що газетні публікації мають свою специфіку, я читав ваші, Петре й Дмитре, інші, скажімо так, масштабніші статті, знаю, що в них ви докладніше та, мабуть, ґрунтовніше, до того ж у контексті світовому аналізуєте прикметні явища і процеси в літературному (культурному) житті України.

І все ж, і все ж... Пригадуєте персонажа із Довженкової “Поєми про море”, який, коли заходилося про колгоспне життя, хотів поставити одне тільки запитання: “Ну, чому?..” Ніхто йому відповіді не дав, бо ніхто й не слухав чоловіка напідпиту, але в кіноповісті його репліка має аж ніяк не другорядне призначення, це деталь концепційна.

Наводжу цей приклад, звичайно ж, для “розрядки” нашого дуже серйозного наукового “дискурсу”. І все ж, чи не здається вам, що в невідчепно обговорюваному з початку 2000-х років “питанні постмодернізму” намічається якась тавтологічна нескінченність? Чому неоцинізм? Бо нині “править бал” антикультура й антидуховність? Чому і звідки антикультура? Бо відбувається девальвація вічних морально-етичних цінностей. Чому девальвація? Бо наяву втрата мистецької індивідуальності, ролі творчої особистості. Звідки й чому ця втрата? Бо триває пророкована Ортегою-і-Гассетом дегуманізація культури, художньої свідомості взагалі. Чому так далеко зайшла ця дегуманізація? Бо нівелюються національні сутності... І т. ін.

Порядок розташування “ланок” у цьому “ланцюзі” можна легко змінювати. Єдино незмінним залишається в нас, українців, чи не “підкіркова”, достоту на рівні підсвідомості, тривога, що всі оті загрози насамперед і найбільшою мірою стосуються нас, спрямовані саме проти нашого відродження, нашої ідентичності, нашої культури. Звідусіль відчуваєш наступ на щось дуже питоме для нас, визначальне, і що, отже, та всезагальна й універсальна деструкція має підозріло прицільний і “точковий” характер.

Не належу до прихильників розліновування складної художньої матерії за допомогою “бінарних опозицій” чи й “екзистенціальних трикутників” (це й у ваш бік закид, Петре), альтернативних “кодів”, різних раціонально вибудованих дихотомій та інших “геометрично”-технократичних, сьогодні чомусь дуже модних тактик. Тож переконаний (як, очевидно ж, і ви), що окреслювана й осмислювана нами проблематика не підлягає однолінійним і однозначним, біполярним вимірам і розв’язанням, вона містить чимало “підпроблем” і зустрічних запитань, важать тут і суто наша національна специфіка, і контекст (а як це в інших європейських країнах?), і історичний розріз, діахронія (що ми приречені повторювати на новому витку?), і закони еволюції, зміни епох і, відповідно, зміни художнього мислення. І неминучі при цьому аспекти ідеологічні, світоглядні, наприклад, особливості демократії, яка, і сама не будучи застрахована від виснаженості, може повертатися до молодості, що ледь вирвалася (виривається?) з-під залежності від імперії й тоталітаризму і досі інтелектуально-духовно ними загроженої держави (і її культури), не кращими своїми сторонами, і т. ін.

Отож хотілося б зосередитися на проблемах сучасної літературної ситуації в Україні саме з урахуванням багатьох супровідних, додаткових, латентних, марґінесних моментів, спробувати знайти відповідь на питання: звідки оті тривоги й загрози, наскільки реальні вони й невідворотні, які, з огляду на це, перспективи української культури? Тобто, як зараз полюбляють іронізувати, “хто винуватий?”

і “що робити?”

Дмитро Дроздовський:

- *Постмодерна ситуація* у своїй онтології не є ані позитивним, ані негативним явищем. Я не схильний вважати, що ця ситуація — щось на кшталт вибуху, катастрофи, а швидше криза. Загрозлива не так соціокультурна реальність, як людина, свідомість якої не готова адекватно сприймати нову реальність і доходити висновків, утримуючи завдяки цьому духовний баланс; а також та людина, яка виступає апологетом нової “постмодерної” доби. Річ у тому, що будь-яка зміна світоглядних парадигм — процес складний, подібні переходи завжди були болючі, суспільство в такі періоди сегментувалося, створювалися різні угруповання, що конфліктували між собою, прагнучи ствердитися шляхом деструкції, нівеляції, заперечення *іншого*. У принципі, в основі цього явища — діалектична боротьба традиції й інновації, старого й нового.

Поява, скажімо, модернізму також викликала численні дискусії (й інтелектуально-факхові, і мистецько-практичні, і побутові), було знову розхитано систему гармонійного перетікання життєвих енергій, і знову почалися маніфестації, бродіння ідей і прокламацій. Так уже влаштовано людину. Усі протистояння, як на мене, походять із самої природи людського духу, що прагне нових обріїв, еволюції. Принаймні в європейській спільноті. Для нашої системи помислу світу властива зміна культурно-історичних епох, культурно-історичних *розумів* (В. Біблер), епістем (М. Фуко), якщо хочете.

Отже, хочу зробити припущення, що подібні антагоністичні змагання людини з природою, людини з людиною, людини з духом — результат філософських первнів, наслідок укорінення в людську свідомість прагнення відштовхнути щось задля пошуку (істини). Ця цивілізаційна ситуація мала місце відтоді, як розпався античний поліс, хоча й занепад ще до античності крито-мікенської культури, скажімо, — також свідчення того, що цивілізації мають змінювати одна одну в цій системі координат, стан стабільності не влаштовує той спосіб помислу, що присутній в європейській традиції, у самій структурі помислу. У такому разі зміна естетики середньовіччя — це також величезна криза; під час цієї культурологічної трансформації відбувалося те, що можна було б назвати «неоцинізмом», але в інших конотаціях. *Неоцинізм* — та оцінка, до якої можна вдатися для визначення *нового* рівня у стані активного протиборства з тим, що має або відійти в минуле, або трансформуватися в щось інше. Неоцинізм сьогодні в українській літературі — це філософія неприйняття (правда, у дуже брутальному й “некрасивому” вияві) і боротьби з тим, що не вкладається в усталену філософську традицію національно-органічного помислу феноменів.

В.Д.:

- Велике діло — термінологія! Ви, Дмитре, вводите поняття *помисел* (“наша система помислу світу”, тобто, як я розумію, осмислення, заглиблення, освоєння світу, без спеціального наголосу на світоглядній домініанті) — і це по-своєму допомагає Вам уникати надмірної, та й будь-якої заідеологізованості міркувань. А занурення в далеку історію, простеження на суто естетико-філософському рівні одвічної боротьби “традиції й інновації”, “відштовхування чогось задля пошуку” спонукає Вас до пом’якшеної, порівняно із статтею в “Дні”, оцінки феномену постмодернізму (чи мені так здалося?). Принаймні *неоцинізм* постає вже як один із виявів отого “відштовхування” (не *виштовхування*), має благородну мету (*заради пошуку!*) і навіть означається як “філософія (чи помисел?) неприйняття”. Я аж ніяк не іронізую, ваші аргументи логічно виструнчені, будуються винятково на культурологічній основі. Тим більше, що висловлене Вами раніше занепокоєння щодо “втрати лицарства” все ж залишається, Ви робите правдиве застереження, що “філософія неприйняття”

традицій в *українській літературі* постає “в дуже бруталному” й “некрасивому вигляді”, а це для нашої з Вами тривоги чи не основне, бо вульгаризація ідеї чи явища дуже часто, як відомо, змінює їх на пряму протилежність.

Знаю, що Петро Іванишин, який уже, мабуть, із десяток років не поминає своєю увагою “кризовий феномен” — постмодернізм, убачаючи в ньому передовсім ідеологічного опонента, доходить, хоча в цілому й солідарних з колегою, але значно різкіших висновків.

Петро Іванишин:

- Справді, як Ви слушно зауважили, я розглядаю постмодернізм як одне з кризових явищ другої половини ХХ століття — доби “катастрофічного обвалу культурних цінностей” (Ж.Рюс), і кореневих причин тут чимало. Скажу про найосновніші у плані не заперечення, а швидше доповнення думок, висловлених Дмитром. Попередньо лише зауважу, що поява та й сприйняття цього явища залежить також від рівня захищеності, державності культури того чи того суспільства. Для одержавлених і, попри потуги глобалізації, значною мірою все ще захищених культур Заходу (згадаймо лише, які суворі мовні закони в тій самій Франції) постмодернізм та схожі доктрини нагадують радше малохудожню, але маргінальну гру в літературу, яка навряд чи загрожує екзистенції цих народів. У контексті ж глибоко поруйнованої радянським режимом української культури (візьмімо хоча б стан української мови), яка ще й досі, на мою думку, перебуває під дамокловим мечем бездержавності, такі кризові явища загрожують не просто виродженням естетичних пошуків чи деформацією літературних способів пізнання, а й чимось значно болючішим і нищівнішим.

А тепер про історико-генетичний аспект: як мені бачаться глибші (окрім певної моди, національного відчуження чи прикрої спрощеності в деяких авторів форм художнього мислення) джерела появи постмодернізму.

Насамперед це причини *ідеологічні*. Маю на увазі ідеологію і як суспільну свідомість (чи світоглядну систему), і як власне політичну ідеологію. Ідеться про виникнення агресивних антинаціональних та антилюдських імперських ідеологій новітнього (власне новочасового) зразка у XVIII — XIX ст., які швидко поборолі в Європі класичний (монархічний) консерватизм і вступили в затяжний, досі не завершений ідейний конфлікт з оновленим, значною мірою завдяки філософії та мистецтву романтизму, націоналізмом різних народів. Маю на увазі численні утопічні, “доктринерські”, за означенням Івана Франка, ідеології (лібералізм, марксизм, псевдотрадиціоналізм тощо), які, хоч би як відрізнялися і взаємопоборювалися між собою, усе ж основним спільним культурно-політичним завданням мають (чи мали) заперечення або принаймні істотне обмеження ролі національної ідентичності як чогось шкідливого чи вторинного в житті суспільства та індивіда. За дивним збігом обставин усі ці ідеології нехтують або заперечують націю, національну культуру та національну державу, обіцяючи їхнє швидке зникнення, або суттєво применшують їхнє значення. Ці ж ідеології продукують різні *культурні імперіалізми*, апелюючи до різноманітних “універсальних”, “глобальних”, “наднаціональних” цінностей (“загальнолюдських”, “інтернаціоналістичних”, “расових”, “класових” тощо), покликаних девальвувати цінності органічні, культурні.

Ще один тип причин — причини *духовно-релігійні*. Замість допомогти позбутися елементів фарисейства та цивілізовано унеможливити неадекватне використання авторитету Церкви, інтелектуали і владоможці в новочасову добу почали тотальну секуляризацію, сприяючи позбавленню європейських культур їхнього надважливого й органічного елементу. Не розгортатиму ширше цю думку, але відомо, що людина не може не вірити, тому, якщо вона не вірить у Бога, то вона, за мудрим спостереженням Г.К.Честертона, вірить у що завгодно (наприклад, у Леніна, Гітлера, алхімію, прогрес та ін.). Звідси таке сумне засилля аж до сучасності різноманітних псевдохристиянських, псевдоорієнтальних і просто атеїстичних чи сатанинських сект, які все частіше називають тоталітарними.

Не можна оминати увагою і *психологічних* причин. Ідеться, зокрема, про знищення європейцями власних національних архетипів, священних символів, що призвело, на думку Карла-Густава Юнга, до психічного спустошення, до пошуку фальшивих шляхів порятунку: “Ми дозволили впасти побудованому нашими батьками дому, а тепер намагаємося залізи у східні палаци, про які наші предки не мали щонайменшого уявлення. (...) ...вакуум заповнюється найабсурднішими політичними й соціальними ідеями, прикметна ознака яких — духовна спустошеність”.

Четвертою групою причин можна вважати *онтологічно-гносеологічні*, про які під культурологічним кутом зору частково вже говорив Дмитро. Ідеться про пришвидшений розвиток у добу модерну (з XV ст.) спустошувального калькуляційного, крамарського (“розрахункового”, за М.Гайдеггером) мислення, яке почалося справді, погоджуюсь із Дмитром, ще за античності. При цьому відбувається в усіх сферах, передусім у філософській, занепад мислення буттєво-історичного (осмислювального розмірковування), мислення пастирського й утвердження мислення технократичного, покликаного не оберігати, а панувати над буттям, визискувати й руйнувати його. Усе це (і вже згадані причини теж) — кризові вияви загальної тенденції нігілізму (спустошення, буттєпокинутості) — *створило надзвичайно сприятливі умови для виникнення різноманітних форм нівелияції людини й нації, перетворення їх на рабів і жертв дегуманізовувальних доктрин*.

В основному ці причини — “тривалий процес секуляризації й дегуманізації” (Д.Фоккема) — призвели до можливості переважання в національно-духовній (культурній) сфері різних народів Євроатлантики антикультурних (антидуховних, антилюдських, антинаціональних тощо) систем цінностей упродовж ХХ століття. Виразно нігілістичні явища — імперіалізм, атеїзм, матеріалізм, космополітизм, секуляризований гуманізм, антитрадиціоналізм, расизм тощо — зумовили часткове виродження й утому європейських культур. Це безпосередньо виявилось в естетиці та мистецтві. Важливим став факт тотального повоєнного (після 1945 р.) домінування на Заході однієї з новітніх імперських ідеологій — західної “ліберальної демократії”. Поряд із новаторством (і часто під його виглядом) замість мистецтва утверджується антимистецтво (незрідка в еkleктичних формах).

З другої половини ХХ ст. на зміну модернізму (в якому я розрізняю поряд із космополітичним різновидом і модернізм національний, літературний, дуже цікавий і різноманітний — від К.Гамсуна, Т.С.Еліота до Лесі Українки, М.Хвильового та ін.) приходять постмодернізм. В Україні він утверджується із здобуттям незалежності. Однак джерела постмодернізму фахівці виявляють саме в деяких творах модерну: доробок Малларме, “Уліс” і “Поминки по Фіннегану” Дж.Джойса, “Чарівна гора” і “Доктор Фаустус” Т.Манна, “Майстер і Маргарита” М.Булгакова та ін.

Якщо космополітична течія в модернізмі намагалася якось виправдати свою позанаціональність, антибуттєвість, переважно послуговуючись доктриною естетизму, часто приховуючи свою політичну позицію, то постмодернізм, передусім його теоретики-постструктуралісти (Ж.Батай, Ж.Ф.Ліотар, пізній Р.Барт, Ж.Дерріда, М.Фуко та ін.), якщо уважно вчитатися в їхні тексти, загалом не схильні приховувати свою політичну заангажованість. Її легко завважити в тезах “нігілістичної метафізики постструктуралізму” (І.Львін): “війна цілому”, “активізація розбрату”, “смерть автора”, “жах тоталітаризму”, “фашизм мови”, “гноїння ідей”, диктатура “фалічної культури”, “відсутність центру” тощо. Це й дало змогу окреслити постмодернізм як “фетишизацію лібералізму” (С.Квіт).

В.Д.:

- Я не випадково говорив про неприйнятність однолінійних “геометричних” чи

біполярних методик інтерпретування літературно-мистецьких процесів. Тільки-но Ви обидва оприявнили, здавалося б, два доволі різні, але не протилежні, не протиставні, не випрямлені підходи у витлумаченні “джерел” і “родоводу” постмодернізму. Підходи різні, а висновки багато в чому збігаються.

По-перше, резонно мовиться, що родовід той давній. Водночас перший диспутант, Дмитро, виходячи з “мирної” еволюційної концепції, наголошує, як бачимо, на сталій упродовж віків зміні “культурно-історичних епістем” і постійній боротьбі того, що приходиться на зміну, з тим, що має відійти в минуле (омину питання про те, як справедливо на різних етапах і в різних національних просторах визначається те, що *має відійти*). Другий же, розглядаючи причини-джерела постмодернізму – ідеологічні, духовно-релігійні, психологічні й гносеологічні, називаючи чимало його попередників, – нігілістичні світоглядні версії (на кшталт матеріалізму, атеїзму, імперіалізму, космополітизму тощо), не без підстав вбачає той давній родовід на шляху боротьби добра і зла, що ніколи не припиняється.

Не викликає сумніву, що література, культура, мистецтво, естетика зовсім не притягнуті в цей окреслений Петром Іванишиним глобальний контекст силоміць, вони невіддільна частина загального світоглядно-духовного простору; і зло – імперіалізм, космополітична ідеологія – теж аж ніяк не демонізовані, їхня вроджена настанова на знівелювання, поборення національно-творчого, а отже, індивідуально-творчого начала цілком реальні. Інша річ, що маємо постійно пильнувати, аби не було вибудовування двох “опозицій”, “берегів”, “фронтів”, нових “двох культур в одній культурі”, бо насправді тих опозицій значно більше і протистояння нігілізму (неоцинізму) духовнотворенню проходить також по численних лініях, часто внутрішніх, і переплетення різних процесів, тенденцій, течій у літературі (культурі) складне й упереваж “масковане”.

Тим часом парадигма – *національно-духовні цінності й постмодернізм, космополітичні стратегії* – заявлена нами цілком виправдано.

Д.Д.:

- Останнє потребує певного уточнення. Справді, я виходжу з того, що кожна нова культурна епоха починається з деконструкції попередніх досягнень. Але навіть сама філософія деконструктивізму має свій ґрунт. Європейська деконструкція не може *деконструювати* явища китайської культури чи полінезійської. Хоч не хоч, маємо визнати: усі ми заручники нашої мови, а мова – це той органічний будинок, із якого виходять у відкритий світ усі наші *начебто незаангажовані* погляди. Думка не може бути ненаціональною. Як на мене, тут навіть ідеться не про національність як закріпленість за державним субстратом. Деконструкція не може постати в тому вигляді, в якому вона виникла у Франції, скажімо, чи в Англії, чи в Іспанії. Наша *начебто незалежна* думка – результат багатьох нашарувань, але саме *національне* має бути визначальним. Ідеться не про *національне* як *ідеологічне*, а про *соціокультурне априорі*. Не йдеться про національну органіку як той феномен, що має заступити, скажімо, естетику. Аж ніяк. Але є французька естетика, є англійська, соцреалістична, китайська, є й українська. І не варто мавпувати чужі канони й моделювати власне за принципом чужої тіні.

Знаєте, і Шекспіра прагнули заперечити не раз і не в одній літературній традиції. Той самий Лев Толстой, скажімо, уважав його інфантильним, хоча сам відчував у цьому ментальному запереченні й осудові не лише негацію, а й боротьбу, прагнення перебороти те, що видавалося слабшим, але що насправді було надпотужним джерелом творчості. “Хаджи Мурат” Толстого постає саме з антишекспірівської внутрішньо-психологічної боротьби.

Я веду до того, Віталю Григоровичу, що й сьогодні українська культурологія перебуває у стані антагоністичних порухів, зіткнень і боротьби між двома світоглядними концепціями (не в розумінні, звичайно, двох “фронтів”). Якщо відійти від естетичних пошуків, а вдатися до оприявлення ситуації як такої, що

відображає сутність кризи екзистенційної й морально-етичної, то ми стоїмо на порозі нового етапу розвитку української літератури (як і світової водночас).

П.І.:

- Цілком погоджуюся з тим, що сказав Дмитро. Воно, наскільки розумію, не заперечує моїх висновків, просто ми ведемо розмову в різних площинах. З вашого дозволу, я додаю кілька штрихів, методологічно важливих, вважаю, для подальшого розгляду конкретної української ситуації.

Уже висловлювалася тут думка, що постмодернізм дуже різноманітний; різноликий він і у своїй генеалогії. Але існує істотне, існує сутність. Вона, на мій погляд, виявляється у змішуванні незмішуваного (в естетичному еkleктизмі та моральному релятивізмі): високого й низького стилів, мистецьких і позамистецьких елементів, модерністичних, авангардних, реалістичних та ін. напрямів та ідей тощо. Логічно, що й іншими визначальними принципами стають елементи, які найкраще засвідчують його паразитарний, імітаторський, політичний характер: загальне змішання й насміх над усім, тотальна цитатність, відмова від істини, замість твору – пастиш (уривки з інших творів), загальна деконструкція (ніщо не вважається святим). Поезія постмодерну – це “гетероглосна конвергенція ідеологій, дисциплін та голосів” у стилі застережень Д.Кліпінгера; із часів Просвітництва і, очевидно, соцреалізму не відчувався в літературі так сильно елемент дидактичної спрямованості й доктринерства. Як наслідок, отримуємо письмо, яке на рівні форми, естетики переважно нагадує художній твір (художня мова, образи), але на рівні значення, інтенції (змісту й сенсу) спрямоване в бездуховність, нігілізм, спустошення. “Нічне, тривожне, хворобливе, неповноцінне, гнилісне, огидне, спотворене, грубе, непристойне, перекручене, механічне й машинне – усі ці реєстри, атрибути й аспекти нелюдського оволодівають людиною та її найближчим світом, її природою й усіма її уявленнями. Вони ведуть людину до розпаду, перетворюють її на автомат, химеру, голу маску, труп, примару, на блощицеподібну комаху, виставляють її на показ грубою, жорстокою, вульгарною, непристойною, монстром, машиноподібною істотою”, – стверджує австрійський мистецтвознавець Г.Зельдмайр.

Звичайно, далеко не все піддається постмодерному децентруванню чи реконструюванню і, звичайно, не все те, що називається постмодернізмом на Заході, є ним у нашому розумінні. Творчість широко знаних У.Еко, Х.Л.Борхеса, Дж.Фаулза, навіть В.Пелєвіна чи М.Павича та інших містить багато такого, що спонукає окреслити її як “постмодерну літературу” (хоча з деякими визначеннями літературознавців можна посперечатись) чи, можливо, як “неомодернізм”, що частково використовує постмодерну манеру письма, хоча на рівні світогляду він достатньо далекий від постмодернізму (про умовність терміна “постмодернізм” пише У.Еко в “Нотатках на полях “Імені троянди”). Згадані автори переважно не принижуються до блатняка, попси, матюків, патологічного сексу, збочень та інших виявів неоавангардизму, чим насичені тексти в українських авторів, які не створюють, а імітують цю літературу (окремі тексти позначені, як писав Є.Маланюк, “свинорилою спрямованістю вниз, в порох, у болото”). Хоча, звичайно, і світовий постмодерн (більшою чи меншою мірою Е.Ворхол, С.Беккет, Х.Мураками та ін.) має ознаки політико-ідеологічного феномена, коли для мистецтва визначальними стають деструктивна мета, інтенція твору: висміюється, пародіюється, деконструється те духовне, людяне, естетичне, що не мало б бути осміяним. Натомість підноситься те, що варте осуду.

Водночас космополітизація мистецтва – це також і комуністичний, інтернаціональний соцреалізм, закорінений у згадані вже культурно-історичні тенденції кінця ХІХ ст. Сумновідома тріада вимог до літератури як до “коліщатка і гвинтика загальнопролетарської справи” (В.Ленін): література повинна бути національною за формою, соціалістичною за змістом, інтернаціональною за духом.

Як наслідок — свідоме руйнування національної ідентичності, національної людини, націй у СРСР, хоча, безумовно, були й цілі творчі досвіди, й окремі твори, які свідомо виходили за межі соцреалізму, творячи літературу опору.

Д.Д.:

- Питання про соцреалізм обговорюється на науковому рівні дедалі частіше. Звісно, сьогодні цієї теми не оминати. Одразу висловлю кілька застережень: українська література другої половина ХХ століття — це, на мій погляд, література канонізованого соцреалізму (наголошую: канонізованого, адже були винятки), який із позиції сучасного художнього бачення сприймається деякими теоретиками-літературознавцями як крок назад, як антиестетична система, що мала створити псевдонаціональний міф, орієнтований на підтримку ідеологічної ситуації в радянській імперії. Із такої позиції соцреалістичні романи — конструкт, що у своїй внутрішній суті мав кілька повторюваних сюжетів, ліній, персонажів, які в різних комбінаціях давали той самий результат. У цей самий час у світі (маю на увазі європейський та американський континенти) спостерігався триумф нової естетики: для мене один із найзнаменніших романів другої половини ХХ століття - "Лоліта" Набокова, в якому відкриваються абсолютно нові можливості мови як художньої реальності. В Америці з'являються романи Генрі Міллера, Курта Воннегута, публікується Сол Беллов (і так аж до Чака Палахнюка); у Франції була школа *шозизму*, новий французький роман Наталі Саррот чи Роб-Гріє перебирає до себе кінотехнології, кіномову, отже, це якісно інший рівень літературної творчості. В Іспанії, скажімо, також свої літературно-естетичні трансформації.

В Україні це все, звісно, було, і навіть раніше, ніж подекуди в Європі. Згадаймо хоча б неперевершений роман "Майстер корабля" Юрія Яновського. А чого тільки варта проза Віктора Домонтовича чи Юрія Косача! Але в нас була інша історія — лицарі української культури опинилися на Соловках (їх розтоптав потворний СЛОН), вони залишилися серед Сандормоху, сотні геніїв були розстріляні й відійшли в небуття. А хто далі керував історією? Пролетаріат, раби, яких революція зробила "титанами"? До влади прийшли люди, які попервах не знали граматики. І цей процес було законсервовано на десятиліття. Ось де початки неоцинізму — у ленінській ідеології.

А наші лицарі канули в лету під танком тоталітарної системи. Яновського було розчавлено, Довженка "привезено в Кремль і пошматовано", Домонтович убив у собі письменника, Хвильовий заповдіяв собі фізичну смерть, Підмогильний, Свідзінський... — усе це трагічні сторінки української літератури, сторінки болю й катастроф. У час, коли світ «шокував» Умберто Еко, коли латиноамериканський магічний реалізм причарував усі континенти, в Україні на вершині були Михайло Стельмах і Павло Загребельний, Фаулза в нас замінив, не знаю, мабуть, Олесь Гончар. У цьому порівнянні-зіставленні не йдеться про спробу здійснити якусь класифікацію, сказавши, що в художньо-естетичному плані українська література була "гірша" за тогочасну європейську. Ні, як на мене, вона була просто "інакша", але національна літературна система не може розвиватися замкнено, тож колись "інтерференція" (тобто знайомство зі світовими досягненнями й інтеграція цих формально-змістових новацій) мала відбутися.

Звичайно, брак художньо-естетичної традиції після падіння імперського муру привів до неможливості (непідготовленості) на ментальному рівні знайти шлях до гармонізації світових художніх досягнень і залучення їх до української традиції, яка має величезний національний потенціал. Але десятиліття літературної в'язниці зумовили психологічно зрозуміле бажання епатажу. Ось так і почався інфантілізм *укрсуцліт*.

П.І.:

- Справді. Адже поруйнована імперським комуністичним режимом ідентичність, часто розщеплена або й розтрощена колоніальна свідомість наприкінці існування

радянської імперії стали сприятливим ґрунтом, на який упали і плідно проросли зерна антикультури, антимиистецтва, антилітератури. “Що їм лишилось у цьому бедламі? Тільки бедлам цей перекричати”, — напише Ліна Костенко про “вчаділих у хаосі потерчат” — збаламучену антикультурою молодь початку 1990-х. Спочатку вони (як-от бубабісти) намагались боротися з марксистсько-ленінським нігілізмом (драконом), але чомусь нігілістичними засобами (літературний шлях боротьби романтиків, народників, неокласиків, вісниківців, шістдесятників чи дисидентів їх не влаштовував). А потім самі стали апостолами нового нігілізму (слугами іншого дракона) — привнесеного постмодерного неоцинізму.

Усе це разом — і причини, і наслідки знищення культурних (духовнотворних, людських, буттєвооберігальних) парадигм (“забування матері”, як висловився б Тарас Шевченко) й утвердження парадигм антикультурних — антидуховних, антилюдських, буттєвоспустошувальних (“катівських” і “рабських” у Шевченка). Бо людина — це насамперед культурна людина (людина духу), позбавлена культури, вона духовно гине.

Важливо брати до уваги й те, що значною мірою каталізатором утвердження постмодернізму в українському постколоніальному суспільстві були не лише впливи тотального заперечення радянської літератури (боротьба із соціалістичним реалізмом), не лише автоматичне запозичення всього західного (аж до масового поклоніння), а й сприятливі щодо зміцнення цих явищ політичні процеси. Не варто забувати, що національну революцію наприкінці 80 — на початку 90-х років ХХ ст. тодішніми політичними вождями було не доведено до кінця й підмінено боротьбою лише за демократію. Унаслідок ми й досі не здобули ні національної держави, ні власне демократії як українського народовладдя, лише, маймо мужність бути відвертими, неоколоніальне утворення із священною назвою Україна — “державу іржаву”, як пише П.Скунць, та космополітичну олігархію, прикриту демагогічними гаслами і псевдодемократичними інституціями, які, як усе частіше стверджують самі “творителі”, чомусь “не працюють”. Постмодерністи тому й утвердилися, що часто видавали й видають свій проект за справжню літературу доби демократії (“як на Заході”, “як у Європі” тощо). Спочатку їм багато хто вірив... Мабуть, давно назріла потреба об’єктивного осмислення цього явища “какби” культури та наукової полеміки з ним.

В.Д.:

- Що ж, стосовно соціалістичного реалізму порозумілися. При цьому ви обидва, безпосередньо не полемізуючи, ведете цікаву полеміку між собою.

Можна погодитися, що за радянської доби було істотно послаблено організм художньої літератури, властиву їй природі здатність до опору зовнішнім впливам, зокрема, й агресії постмодернізму. Утім, соціалістичний реалізм, ви, напевне, знаєте, “офіційно” мав своїм обов’язком протистояти “буржуазному (пост)модернізму”, передусім його руйнівним тенденціям, нищенню краси. Риторика в літературі залишається всього лиш риторикою, а проте й українська література (проза та поезія), й інші національні літератури кінця 1970-1980-х років дали цілу низку не заідеологізованих (чи майже не заідеологізованих) вірців, у яких проблеми творення, духовності, цілющої для людини ролі краси виступають художньо повноцінно й повнокровно.

Хочу, щоб мене зрозуміли: не маю й найменшої тіні наміру щось виправдовувати, бо добре знаю, як за відступи від “основоположного методу” письменників і критиків репресували, карали, третирували, виганяли з роботи, пускали під ніж книжки. Добре знаю, крім того, саме “робоче повсякдення” тих процесів, знаю, як запобігали “відступам” від марксистсько-ленінської методології й редагували-цензурували, рецензували, повертали рукописи, визначали пріоритетні і, навпаки, “небажані”, “сумнівні” і просто заборонені теми, героїв, стилі, топи й навіть... слова.

Мусимо, однак, принаймні історики письменства, “облікувати” все те, що

народжувалося всупереч жорстоким обставинам тоталітарного світу, — опозиційну, самвидавну, проскрибовану тоді літературу, а також і ту, якій щастило “пробиватися” і зберігати (в якихось підтекстах, окремих образах і деталях, на маргінесах, у стильових новаціях та в самій мові) живу силу людського, національного, естетичного змісту. Перепрочитання — це все ж таки *уважне, дбайливе* перепрочитання. Розумію, що пульсування енергії традиції, наступності в той період дуже кволе. Але воно було, це не цілковитий брак традиції, суцільна біла, безбарвна, безлика пляма — і все. Той, хто після казенно-схематичних обезлюднених і наскрізь заідеологізованих текстів кінця 30-х років (тоді українську прозу вирятовували від зникнення хіба що історико-біографічні романи й “підліткова” книжка) візьметься за перечитання-розрізнення, наприклад, белетристики 1940 — першої половини 50-х років (ще одне заблоковане для художньої творчості десятиліття), і далі аж до 1960-х не зможе не спостерегти спочатку ледь помітного биття нового літературного пульсу: внутрішнього ліризму О.Гончара, що доти ніколи так не виявлявся, чи враз відкритих М.Стельмахом доти замулених джерел української мови, народнописенної образності, національної емоційності, згодом — розгойданої, розкутої нарації П.Загребельного, а ще раніше, одразу по війні, — ризикованого екзистенціального виходу в індивідуальну психологію Ю.Смолича (“Вони не пройшли”) тощо.

Можна з гіркою подумати, як піднялися за цей час літератури західноєвропейських країн, які з’явилися там шедеври, тоді як ми радіємо окремих, може, навіть крихітним проривам до істини та краси. Я нерідко про це думаю, хоч ніколи не роблю протиставного порівняння (як, зрештою, не робить їх і Дмитро), бо в ньому немає мети, воно некоректне. Адже того європейського контексту для української літератури тоді не існувало, не можна притягувати його й нині. Хай знесилений і поруйнований, але з ознаками повільного опритомнення тодішній український Текст каже нам більше, ніж будь-який контекст.

Що викликає найбільші мої застереження в сьогоденному літературознавчому процесі, так це поширений гріх абсолютизації багатьох феноменів і способів тлумачення їх. Неприхована нехоть “порпатися” в соцреалізмівській спадщині — це теж абсолютизація — негаційного, відкидального, не розрізнявального підходу до матеріалу, який (підхід) має бути табуований для тих, хто має справу з історією літератури.

Не було, та й не може бути, періодів винятково реалістичної чи романтичної, чи модерністичної літератури, навіть обов’язковий для “застосування” скрізь і повсюди соціалістичний реалізм також не покривав стопроцентно всього культурного простору, тим більше в 1980-х роках, коли він уже мав й іншу подобу (точніше, подобу).

Вибачайте, що “зациклююся” на цій темі, але я добре знаю *тексти* літератури, про яку йдеться, і переконаний, що вони, кращі з них, не мають бути огульно відкинуті, як це незрідка робиться. І основне, я зіставляю справді художні твори проминулих тих часів із нинішньою постмодерністською продукцією — і ніколи не погоджуся, що вона в отих своїх попсово-блатних виявах краща. А ці останні ще й глорифікуються рішучими руйнаторами традицій і апологетами “нової” “літератури” (у лапки треба брати обидва слова).

Я наполягаю лише на одному: на уважному, доскіпливому, ретельному, потекстовому, не голопом по Європах і не по діагоналі, любовному (дослідник мусить любити свій матеріал — будь-який), фаховому і т. ін. *історико-літературному* прочитанні (перепрочитанні) того, що бездумно підверстується під означення “соціалістичний реалізм”.

Це стосується так само і українського постмодернізму, тим більше, що він, як уже згадувалося, неоднаковий.

Ось тепер ми, здається, підійшли в нашій розмові, що стає своєрідним “круглим столом”, до етапу, коли, як у телевізійних ток-шоу, надається слово учасникам для заявлення концепції.

П.І.:

- Ми сходимося, Віталію Григоровичу, здається, на тому, що далеко не вся сучасна література — постмодерна, що, на щастя, є й паралельні течії в літературному процесі. Вони різноманітні, і різноманітні саме в художньо-літературному сенсі. Ці течії не надто голосні не тому, що не заслуговують на розголос, а тому, що їх не рекламують, не піарять, як піарять і підтримують зацікавлені в цьому місцеві повпреди постмодернізм. Цю літературу творять представники не лише старшого покоління (Л.Костенко, Вал.Шевчук, П.Загребельний, Б.Олійник, Б.Стельмах, покійний П.Скунць та ін.), а й середнього та молодшого (М.Матіос, Л.Голота, В.Герасим'юк, В.Слапчук, В.Медвідь, Є.Пашковський, Н.Зборовська, Л.Кононович, ранній О.Ульяненко. О.Пахльовська, І.Павлюк, сестри Тельнюк, П.Вольвач, Б.Томенчук та ін.). Ця постколоніальна українська література під тиском постмодерної навали і безгрошів'я не один рік переживає певну кризу. Але вона є, вона живе.

В.Д.:

- Ви згадали мимохідь прозу Євгена Пашковського. На мій погляд, це дуже цікавий приклад, коли письменник у романі "Щоденний жезл" виступає, цілком у дусі часу, постмодерністом — руйнівником нараційно-структурних норм і водночас ніскільки не заперечує українську традицію, навіть близький до неї. "Традиційний постмодерніст", лауреат Шевченківської премії — є в цьому щось неприродне? Або ось Ви у статті позитивно оцінюєте "раннього" Ю.Андруховича — цілком слушно; перші його книжки внесли в нашу прозу нову мову. Щоправда, він, як той відомий в'язень, пробив стіну (соцреалізмівську традицію), щоб опинитися в іншій камері-пастці (антитрадиційного нігілізму). Утім, творець і руйнівник змінюють один одного не хронологічно і не емоційно, а "клаптиково", упереміш, при цьому дух руйнування він, створюється враження, викликає штучно, напоказ, для публіки. Це моя думка, я не претендую на її абсолютність.

Д.Д.:

- Слід наважитися визнати, що у світі постмодерн сходить нанівець. Те, що існує сьогодні, — це відлуння, агонія, перехідний стан, але вже аж ніяк не постмодерн, стильові потуги його вичерпано. Можу назвати лише кілька українських текстів, ототожнених із постмодерною естетикою; це, зокрема, тексти Іздрика, Юрія Андруховича (але навіть для цього автора вже *чистий постмодерн* не спрацьовує). Я би зважав (для розуміння якості письма) ще й на таке поняття, як калібр письменника. Постмодерн Іздрика, Дереша, Фаулза чи Еко — різні речі, і попри ілюзорну смерть ієрархічних порядків, мені важко погодитися, що ці твори можна поставити в один ряд.

Природно, що в нових реаліях у тексти молодих авторів просочилася втома від нав'язаної літературно-ідеологічної стратегії, і молоді, які тільки-но отримали можливість подивитися на те, що відбувається на Заході, почали мавпувати все західне, не розуміючи, що навіть те, що вони інсталивали в українську культуру, — день учорашній.

Хоча й це був природний стан; ментальність для того самого вирівнювання енергій мала швидкими темпами накидати в себе все, що тільки можна, і не обдумуючи, не інтегруючи й не піддаючи сумніву, підняти на щит те, що невластиве національному українському стилю. Водночас попередній досвід соцреалізму, як уже зазначалося, був заперечений лише декламаційно (ми навіть не маємо ґрунтовних розвідок), для цього потрібен час. Неготовність осмислити те, що існує на Заході, зумовило розхитування етичних координат української літератури й культури, спостерігалася спроба бінарного протиставлення в українозастараних формах *нового й старого*. Не було буферної зони. Отже, з невірноваженого

духу за ці півтора десятиліття народилися й нові автори, які, на жаль, інтегрували до свого естетичного досвіду досвід антиестетики. Якщо Ю.Покальчук чи Іздрик — такі собі першопрохідці, пілігрими, які постали з контркультури до *панівного літературного режиму* (як вони самі себе позиціонували), то Богдан-Олег Горобчук чи Олег Коцарев — уже інший фронт, який підтверджує найгірші побоювання: система, яка інтегрувала вірус, змінила генокод. Тепер можна отримувати насолоду від бруталності, хижості, цинізму. Як на мене, вивести з цього стану має тільки вибух. І цей вибух, можливо, незабаром відбудеться.

Наголошу, зрештою, на тому, про що вже говорив. Усе починалося з втрати індивідуальності, коли в письмі розчинилася (начебто) авторська майстерність. Насправді за цим новим типом письма просто приховано невміння писати якісно. Це діагноз: про літературу як естетику й етику, які мають здатність впливати і змінювати, — забуто. Тепер рушійною силою чомусь постає, як ми, бачу, усвідомлюємо, цинізм.

Новий відлік треба, як на мене, починати вже з прози Валерія Шевчука, принаймні, з української *химерної прози*. Я аж ніяк не хочу, Віталію Григоровичу, применшити вартості романів, які побутували в 40-60-х роках; свого часу вони відіграли певну роль. Але ж ви добре знаєте: не було формальних «проривів», інтелектуалізм як естетичне поняття розсипався. Ідеологія проковтнула естетику. Навіть самі автори отримували задоволення не так від тексту, як від гонорарів за сторінку (платили ж посторінково). Григір Тютюнник і Валерій Шевчук — ось реальний розвиток модерністських тенденцій у прозі в українській літературі ХХ сторіччя. Уявімо, що в нас не було б голодомору, не було б терору, не було б ідеологічної імперії... Тоді в нашій літературі повнокровно працювали б Микола Куліш, Олександр Довженко, Валер'ян Підмогильний, Микола Зеров та сотні інших майстрів. У нас натомість не було замкненого циклу, було, як ви кажете, «кволе пульсування», бо імперія розірвала магічне коло естетичних і формальних пошуків літератури.

Але хто прийшов у літературу після цієї червоної веремії? Ті, хто мали слабке уявлення про вершинні здобутки справжньої української літератури, але хотіли будь-що заперечити соцреалізм, відчуваючи потворність цього начебто «антиестетичного монстра». З цього заперечення постав інший антилітературний монстр — постмодерний неоцинічний укрсучліт. Це поняття доволі непрозоре у своїй семантиці. Воно мало що скаже про стильові переваги, про внутрішню сутність. Із духу заперечення постає щось доволі страшне. Бу-Ба-Бу, скажімо, — це література на запереченні, на грі-як-запереченні, на грі-як-епатуванні. Це не просто гра, а гра з антиідеологічною метою, але навіть антиідеологія — річ не вельми приваблива, адже, по суті, утопічна. У цьому колі було витворено віртуальний простір під назвою «соцреалізм», таку собі ментальну проекцію. І в неї почали сипатися вогненні стріли.

Нові літературні угруповання поставали з духу контркультури. Звісно, це природні процеси, але вони не формують ядра, а ризикують так і залишитися на периферії. Ніколи музика Емінема не зможе претендувати на місце сонати Бетховена. Тут я виходжу з останніх досліджень природи людського мозку: *ми отримуємо насолоду від краси*. Уся світова література — це величезна книга, яка твориться від щонайдавніших історичних часів і дотепер за своїми правилами. Правилами книги. І цю книгу треба читати. Кожний твір у системі світової культури — нова сторінка цієї Книги.

У грі відбувається заглиблення в архаїчні структури. Їх може бути спародійовано, заперечено, піддано сумніву, але гра відбувається на полі *великої культури*. Гра без коду культури — порожнеча, з якої постає хаос.

І ще. Людина (ренесансна, барокова, романтична, модерна, постмодерна), попри всі трансформації у світоглядно-естетичних та ідейних домінантах, — це все ж таки насамперед *людина*... Ще Мішель Монтень писав, що «люди, які намагаються вийти за межі власної істоти, втекти від своєї людської природи, коять безумство».

Маємо нові генерації (я кажу про період після 2000 року), які опинилися в новій соціокультурній ситуації — інформаційного суспільства, електронних технологій, інтернету, чатів, блогів, ЖЖ тощо.

Тексти наймолодших представників потверджують сумні висновки: молода людина нової доби, психіка якої не готова прийняти нові умови гри, перетворюється на дуже небезпечний продукт, якому мариться, що він може все, що він виступає продуцентом нового проекту української культури. Насправді ж за цими текстами — безграмотність, девальвація відповідальності, брак етики, естетична порожнеча. Це рефлексії нової людини нової доби. Але наскільки ниці ці рефлексії! Усе коріниться в тому, що поезія втратила свій код української культури, вона не належить генетично до неї, а є штучною, конструктором. Утім, як вже ми всі зазначали, існує й інша література. Можу назвати й ім'я молодого кіровоградського поета Назарія Назарова, який мало відомий широкому загалу, але поезія якого — *книжна*, тобто така, що заглиблюється в код світової культури. Це неокласицистичний витвір, точніше неонеокласицистичний (місткий термін для цього стилю ще не знайдено). Маємо також поезію як простір гри, але наскільки цікава та гра!

Назарій Назаров, безперечно, творець. Його поетичну свідомість оприявлено у величезній кількості голосів “Я”, вона не монолітна, а складена з частинок буттєвого світу. Це свідомість протейстична, тобто така, що перебуває водночас у кількох вимірах. Пісенність поєднує його поезію з космосом українського фольклору. Це модерністська поезія нового типу, що, з одного боку, відображає складні переживання людини в момент психологічних екстремумів, а з другого, за принципом античної *калокагатії*, свідомість прагне інтегрувати себе у світ краси. У будь-якому разі цей світ витворено внутрішньо. Поет прагне охопити простір у його частковості. Цілий простір поетові не потрібний, але окремих фрагментів, в якому вдалося побачити чи свідомо витворити *прекрасне* за аналогією з реальністю, — ось мета. У момент творення прокидається голос деміурга, який і наповнює поетичне “Я” силою.

Загалом, я вже казав, досить важко визначити сучасну “літературну ситуацію”, коли з початку Незалежності літературу творили на “приміських звалищах”, а потужний айсберг Спілки письменників України дискредитував себе як корупційними скандалами, так і примітивізацією літератури. Постміленіумна література в українських умовах перетворилася на складну суміш, яку критикувати уже ніби й не годиться. Хай собі молоді поети “*как бы*” римуєть “Конституція” і “полюція”, але ж вони молоді, і вони “*как бы*” творять нову літературу. Вчитайтеся в ту верліброву писанину, що має відображати біль і проблеми нової юної душі, яка вже живе у світі електронних технологій і чатів-форумів. Я не проти того, щоби ці тексти з'являлися, але чи все написане може бути видрукуване, навіть якщо видавництво погоджується видати збірку та ще й заплатити гонорар? Не знаю, чи суспільство оглухло до слова, яке “забиває дух”, чи... Шкода тільки тих літераторів, які в чатах активно відстоюють свою позицію на графоманію: кожен текст, на жаль, — це комунікативний акт, і за текстом можна прочитати психологічні особливості людини, а якщо за текстом прочитується брак освіти й культури, то про яку нову літературу може йтися? Зокрема ж дивує агресивність у відстоюванні власної позиції, що йде не від таланту, а від браку культури (Богдан-Олег Горобчук, Олег Коцарев, Олег Романенко, Артем Захарченко...). Ось кілька, вибраних із безлічі, «поетичних» опусів.

Павло Коробчук:

вчора на Байковому кладовищі я ледве не запліднив

спочатку вона намазала свої зуби чорним лаком

потім ми слухали музику яку написав Йоганн Себастьян Бух

і коли вона прошепотіла що хоче від мене аборт

я пішов від неї розчарувавши всіх місцевих вуаєристів

і довго сидів біля могили Стуса

навіть не кінчивши

(cris)

Олег Коцарев:

Кожен день дивитись, як перетинаються
Поїзд з середнім класом і фургон з каракулями?
І водій з машиністом одне на одного поглядають?
Кожен день близько десятої під Яготином?
Це ж можна геть збожеволіти!
Це ж можна стати дебілом!
Курча! Це можна зовсім довбанутись
На
Такому
Грунті!

(Збіг обставин під Яготином)

Що це? Криза жанру чи новітня культурологічна парадигма, за якої поезія без слів “секс”, без лайки й відповідної тематики апіорно не вважатиметься поезією? І скільки ще триватиме ця експансія графоманії? Коли людина перетворює життя на *життя-в-інтернеті* — багато доводиться втрачати, така людина ніколи не зможе відчутти теплоти серця, вона не знатиме, де чорне, а де біле. Хоча й потреби в цьому не буде: молоді покоління літераторів потопують в інфантильному цинізмі на підступних, нікчемних самопрославляннях в еру Великого PR. І в цьому я абсолютно погоджуюся з паном Петром. Шкода, що в нас так мало розумної критики, яка, на мою думку, молодим авторам дуже потрібна. Нам потрібні й фундаментальні соціологічні дослідження сучасної літератури.

На жаль, існує ще й проблема каналу комунікації. А канал наразі такий, що в ньому можна знайти скільки завгодно бруду, але так мало якісного мистецтва. У журналістів є слівце “джинса”. Чомусь літературні видавництва не поспішають друкувати таку поезію, як у Назара, натомість наповнюючи ринок *другосортним* і *графоманським*, перекодовуючи естетичні смаки українського читача. У нашому видавничому бізнесі сьогодні багато прихованої деструкції, шкідництва, коли обсяги виданого сприяють деморалізації суспільства. Скажіть, що буде з нацією, якщо заборонити вивчення всіх творів на уроках зарубіжної та української літератури, запропонувавши навзаєм вивчати тільки твори, скажімо, Леся Подерев'янського?! Або “Камасутру” Покальчука? Або “Сьомгу”..?

П.І.:

- Я згоден з Вами, Дмитре, що між антилітературою, графоманією та мистецтвом слід вибирати. Нова література різна, поєднує (навіть у творчості того самого письменника) різні літературні методи і стилі: романтизм і неоромантизм, необароко, реалізм і неореалізм, інші класичні та модерні напрями, інколи захоплюється окремими неоавангардними чи постмодерними елементами, але в цілому тримається в культурних межах мистецтва слова. Думаю, вона має шанс пережити кризу і може в найближчому майбутньому стати, принаймні, добрим ґрунтом для появи геніїв і духовних борців масштабу Т.Шевченка, І.Франка, Є.Маланюка, Л.Костенко, В.Симоненка, В.Стуса та ін.

Що ж до моїх оцінок українського постмодернізму, щоб вони не видавалися декому надто пристрасними, наведу цитату (даруйте, завелику, хоча й, теж даруйте, дуже скорочено). Ось як розмірковує герой повісті начебто постмодерного англійського автора Джона Фаулза “Вежа із чорного дерева” Девід Вільямс, англійський художник-абстракціоніст і мистецький критик: “Певна річ, надуживання модою, офіційно заохочуваний відхід від канонів, поверхнева свобода сучасного мистецтва могли збити з пантелику кого завгодно; але ж усе це впливало із глибокої розгубленості, далеко захованого, але так і не заглухлого до кінця усвідомлення справжньої несвободи. [...] Якщо не можна жити власним мистецтвом, значить, треба навчити інших травестувати основні

його принципи; треба робити вигляд, що геніальність у мистецтві досягається раптом, за одну ніч, унаслідок експерименту й різноманітних хитрувань, а не роками впертої, самотньої, нескінченної праці; що досягнення випадкового і швидкого успіху — немов витягування кролика з циліндра — може виправдати злісний блуд, в який потрапляють тисячі простаків... [...]

Усе, що він зараз відчував, було огидне відчуття біди, відчай, розчарування у своєму мистецтві. [...] ...сьогодні ти пишеш, щоб продемонструвати інтелект, заради втілення теорій. Не заради людей, і — що найгірше — не заради себе самого. Певна річ, це давало певні дивіденди... [...]

Ховаєшся за ідеєю “відкритості”, терпимості до сучасних підходів і течій; забуваєш про неймовірно зростле прискорення розвитку, зміну сприйняття, про те, як швидко авангард перетворюється на art rompiet [звичайне мистецтво] — мистецтво войовничої банальності. І справа не в ньому одному, не в тих абстракціях, які створював він сам; провина лежала на всьому ланцюзі післявоєнних художніх течій: абстрактний експресіонізм, неопримітивізм, оп-арт і поп-арт, концептуалізм, фотореалізм... Але ось так позбутися коренів, обертатись здалека від землі в мертвотному холоді космічного простору...”

Гадаю, прочитання цієї повісті, як і низки інших художніх творів на естетичну тематику українських і зарубіжних авторів (взьмімо хоча б уже згадуваний Дмитром образ “муз постмодерну” як “ворон звалищ приміських” у Л.Костенко), може більше і краще сказати про природу сучасного мистецтва, і то не лише образотворчого, ніж тисячі досліджень, особливо досліджень глорифікаційних, написаних жерцями, рабами чи й жертвами ідола антикультури.

Література може змінювати свою форму, іти природним для себе новаторським шляхом оновлення традицій, але при цьому вона ніколи не перестає бути “джерелом звершено-історичного тут-буття народу” (М.Гайдеггер). Бо була цим джерелом тисячі років — відколи існує людина. До речі, на думку деяких філософів, лінгвістів і герменевтів, навіть першомовою людства була саме поезія.

Таке розуміння художньої літератури і форм її існування в різних національних культурах та в різні часи могло видозмінюватися, але її сутність загалом залишалась незмінною (чи йдеться про фольклор європейських, африканських, азійських чи американських народів, чи про давньоіндійську, давньокитайську чи давньоєгипетську поезію, чи про новіші різновиди літератури від античності до модерну). Найпростіше й найчіткіше, цілком базове уявлення про сутність літератури дає культурологічне її розуміння.

Культура, на думку більшості мислителів — це передусім система духовних цінностей, якими один народ різниться від іншого. Це сутнісно національний феномен і основне призначення культури — створення духовності, тобто *духовнотворчість*. До того ж, як давно завважено, з усіх галузей мистецтва найпотужнішими, найефективнішими можливостями людино- й націотворення володіє саме література. Усе це самоочевидні речі, але не завжди і не скрізь на них зважають і про них дбають, скажімо, під час викладання літератури в середній школі, а чи у вищих навчальних закладах, де літературознавчі дисципліни вивчаються вкрай неповно, фактично, з мінімумом теорії та літературної критики.

Оптимальні процеси розвитку національно-духовних систем (культур) покликані забезпечувати національні держави, щоб, наприклад, література не залежала від катастрофічних позалітературних чинників, про які так добре свідчить історія української літератури: окупацій, репресій, мовних заборон, політичної цензури, розстрілів, колоніального тиску тощо. Антикультурні війни необхідні тим “глобалізаторам” та “універсалістам”, яким потрібні не нації, а “мультикультуральні”, знекорінені, суперечливі суспільства (завжди розсварені, залежні від доброї волі господаря, від його “хліба і видовищ”), не національні держави, а неоколонії.

Література протистоїть усім цим політичним, антилюдяним та антинаціональним проектам найефективніше з усіх видів мистецтва, бо формує свідомість *вільної людини*. Чи не тому її й намагаються знищити в сучасному світі, прикриваючись

теоріями про начебто застарілість, неефективність, програшність мистецтва слова порівняно з кіно, комп'ютерними технологіями, телебаченням тощо. Проте в таких висловлюваннях більше політичної міфології, ніж доведених фактів. Здається, ми маємо справу з політичними міфами, імперськими за своєю суттю, міфами, придуманими людьми, тип мислення яких чомусь вельми нагадує мислення псевдоінтелектуальних служок транснаціональних баронів. Вони вже не вперше лякають міщанську свідомість сенсаційними новинами про різні “смерті” – автора, держави, нації, людини, історії та ін. Мудро зазначає з цього приводу Саймон Дюрінг: “що ж як не культура захищає від культурного, економічного і військового вторгнення імперіалізму” й утверджує поняття сучасної австралійської літератури як “двійника націоналізму”?

В.Д.:

- Подекуди, Петре, Ви вдаєтеся до лексики (“псевдоінтелектуальні служки транснаціональних баронів” та ін.), що може видатись декому “ідеологічною”. Може, так воно і є, – як кажуть, тема, чи предмет, зобов'язує. Але сказане Вами ніде не викликає в мене заперечень по суті, більше того, я повністю поділяю Вашу логіку і висновки.

Так само, вважаю, ніхто з об'єктивних дослідників не може закинути й цьому нашому полілогу прагнення огульно й однозначно “скасувати” постмодернізм, український зокрема, не вникаючи в його причини, джерела, контекст, специфіку. Я, наприклад, розцінюю це явище як певний вибух, протест, виклик, бунт проти “старої культури”, – руйнівні в основі своїй (і це логічно), вони, однак, швидко трансформувалися в профанацію і не змогли перерости у *творення*. Насамперед тому, що “бунтували” не всередині самої національної культури, не в ім'я її, а “збоку”, немов прибульці, в ім'я нищення. Хоча слід мати на увазі: індивідуально не кожен із молодих письменників-постмодерністів “винуватий” у тих загальних нігілістично-руйнівних гріхах, які закидаємо постмодернізму в цілому (індивідуально в кожного що – чи мавпування, чи пристрасть до низького, чи брак художності, мовна бідність і т ін. – такі собі “штрихи” до загальної картини).

Не забуваймо і про “порубіжжя століть” - період, в який це відбувалося. Початок ХХ століття також супроводжувався руйнівніво-епатажними явищами, “стягненнями з п'єдесталів”, але його знаменувала й поява багатьох науково-технічних та загальнокультурних звершень, відкриттів, винаходів. Порубіжжя 2000-х років, якому одвіку напроголошено армагедон, усе ж таки більшою мірою уславилось руйнаціями, катастрофами, стихійними лихами, епідеміями, глобальними змінами клімату, воєнними конфліктами... Кажемо про домінування часу над вічністю, Хаосу над Космосом, матерії над Духом. Культура, література зазнають і чимало інших цивілізаційних – спокусливих і згубних – загроз. За таких обставин треба мати надзвичайно високу життєспроможність, міцну внутрішню систему самозахисту, духовний імунітет, енергетику, щоб утриматися на висоті своєї людино- й націотворної місії.

В Україні взагалі обставини безпрецедентні. Одна з найбільших країн Європи після кількох століть фактичної бездержавності тільки наприкінці ХХ століття приступає до створення власної держави. Українська нація пройшла, крім голодомору-геноциду 1932-1933 рр., ще два голодомори, винищення селянина-господаря і цвіту інтелігенції, її територією прокотилися три кровопролитні війни, упродовж її історії дедалі щільніше стискалися лабети-ланцюги, якими її тримала понад три століття російська імперія, донищуючи доценту внутрішні самозахисні резерви... За такої історичної ситуації вибір українців міг бути тільки демократичний (він такий одвіку) і європейський. Але імперія, колоніалізм нікуди не поділися, вони все ще тут, близько – руку простягнути, а всередині – завжди змобілізовані їхні ідейні апологети й віддані (по-іншому – п'ята колони). Та й у нас самих рецидиви комуні-тоталітарного (і зрідні йому інтернаціоналістично-комуністичного) мислення живучі, ба й постійно підживлювані

(до речі, ці “традиції” набагато менше атакуються постмодерністами, ніж традиції українські національні).

Немає сумніву, вибір залишається демократичним і, вірю, назавжди. Але будована демократія за отих згаданих умов та плюс ще чимало суто національних “особливостей” поки що має — і навіть сьогодні — здебільшого карикатурний, пародійний характер. Кажуть, це “демократія зразка “fast-food”, “демократія на мигах”. Для мене ж найгірше те, що її український варіант — це демократія для тих, хто має можливості — владу, гроші — поставити її універсальні інструменти собі на службу. Хто від цього потерпає насамперед? Українська культура. І не лише тому, що її, упродовж ХХ століття репресовану й ув’язнювану, винищену й вихолощену, а тепер знесилену і знекровлену, нова влада відпустила у вільне «плавання», не подбавши, надто в 90-х роках, про хоч би якусь державну підтримку. У тих же, хто має надмір таких можливостей, фінансових передовсім, в українських мільйонерів і мільярдерів, здебільше дуже специфічні “естетичні смаки”: хай вторинне, банальне, аби не своє, національне. Відтак підтримують та фінансують іншу, чужу культуру й мову, руйнуючи тим культуру українську. Оплачувані ними “ідеологи” розводяться про нібито якусь особиву в Україні багатоконтурність і багатоконтурність (так зазвичай модифікуються сьогодні означення “інтернаціоналістичної” та космополітичної ідеологій), а внаслідку все оте “багато...” зводиться до одного — нав’язування Україні російської мови та культури. Чому? *Бо не є вони людьми національними* (тут, Петре, часто вживане вами поняття дуже доречне), не є патріотами. Чи Україна, чи Малоросія — для таких усе одно.

Так у культурі, так і в державі.

Найбільша моя тривога — як ученого-літературознавця, і як громадянина, як українця — і вона прохолоплювалася також і у ваших міркуваннях, тільки не була акцентовано названа, це — *витіснення*. На рівні не лише аналізу сьогоднішньої ситуації, а й на рівні суто емпіричному я відчуваю, як здійснюється — із різних боків, у різних галузях і сферах, під різними приводами й “концепціями”, з різних геополітичних центрів — аж ніяк не довільне, а цілеспрямоване *витіснення* українства й усього українського, насамперед мови, культури, традицій, з нашого цілком законного й рідного простору, обмеження нашого діалогу з читачем (теле- й кіноглядачем). Постмодерністи, що роблять руйнівну роботу на своєму “п’ятачку”, — лише один із задіяних сліпих інструментів. А втім, як нас розумно й елегантно втішає завідувач відділу “Всесвіту” Дмитро Дроздовський, постмодернізм зводиться у світі нанівець, то й наш не настільки самостійний (він, згоден, переважно мавпувальний), щоб утривалити себе надовше.

І ще така деталь. Наші розлогі міркування (справді розлогі, так вийшло) дехто може охрестити або “советсько-націоналістичним дискурсом” (як начіплюються подібні налічки Ви, Петре, добре знаєте) або “патріотичним літературознавством” (відтепер, Дмитре, і Вас, можливо, до нього зачислять). Я в таких випадках запитую: “Що в моїх судженнях було необ’єктивного, неправдивого, образливого і т. ін.?” Полемізуйте, спростовуйте. Кожен має на це право. Хіба хтось із нас коли-небудь обстоював хуторянство, «шароварщину» (дуже невдалий термін!) чи так званий вузький і обмежений національний підхід? Та й узагалі те, про що мусимо говорити й кричати нині, ведучи мову про український культурний, гуманітарний простір і підступні атаки на нього, стократ важливіше й історично визначальніше, ніж оті розумування щодо вузького чи ще якогось підходів.

Стосовно ж нашого полілогу, то, певне ж, наміри (чи по-сьогоднішньому — інтенції) у нас (гадаю, можу сказати це й за вас) були найкращі, — і не антизахідні, і не “совкові”, і не патріархальні і, у жодному разі, не антитрадиційні й не антинаціональні... Чи не так? Тому й на “патріотичне літературознавство” аж ніяк не ображаюсь. Сумно мені тільки за літературознавство не патріотичне...

На цьому можна було б і завершити наш полілог, але хотілося б, аби ви висловилися, бодай побіжно, ще й щодо ваших уявлень про літературні перспективи.

Д.Д.

Як на мене, якби в цей час з'явився потужний текст, що зміг би збалансувати минуле й теперішнє, то багато чого можна б уникнути і змінити. Поява такого видання могла б стати надпотужним поштовхом до нівеляції антиестетики інфантилізму й тієї чорної неоцинічної діри, яку в Україну було привнесено без осмислення, без спроб інтеграції в українську традицію. А в нас традиція вельми потужна, і нарешті ми починаємо її усвідомлювати. Якщо завтра в українській літературі з'явиться текст, який вартує найширшої уваги, слід зробити все можливе, щоб цей текст мав належну оцінку. Ми звикли, що сучасні медіа вихоплюють інформацію про найбрутальніше, як-от «Сьомга» чи «Камасутра», і в нашому просторі так мало повідомлень про вартісне. Один із виходів — переорієнтація медіа, визначення стратегії на творення суспільства, яке має потребувати краси й естетики, розвиток української літературної критики.

Природно, що в 90-х після падіння муру, смерті імперії, після вседозволеності нові автори потяглися до епатажу. Ось у Штатах модний Паланюк (чи Палахнюк) — то й нам нібито треба писати так, як він; а у Франції мода на Бегбеде — маємо й ми взяти його стиль за вершину. Усе це штучний підхід, адже варто створити свою літературу, яка може бути цікавою у світі. Природно, що ми не зможемо втекти від технологічних досягнень: поява кінематографу зумовила нову художню нарацію в літературі, нові спроби поєднання історій; наразі інтернет, що також природно, матиме вплив на українську літературу в тій фракції, що активно переживає нову реальність завдяки електронним технологіям. Але поряд із цим має бути й щось *інше*.

Розумієте, знати про сучасний стан культури у світі одне, але вміти написати так, як “постмодерніст” Фаулз у “Вежі з чорного дерева” чи той самий Еко — зовсім інше. Знаю, уже кілька років над романом працює Ліна Костенко. В одному з матеріалів я писав, що 2007 рік можна назвати роком української прози. Роман Любові Голоти “Епізодична пам'ять” і Марії Матіос “Майже ніколи не навпаки” — це той культурологічний шар, із якого має початися новий етап у нашій літературі. Саме в плюралізмі стилів — сила літературного процесу, яка вже не копіюватиме, але буде вартата того, щоби представляти Україну у світі.

Один із показників сучасної літературної ситуації для мене особисто — рішення Шевченківського комітету 2008 року. Я собі сказав так: якщо премією буде нагороджено роман “Епізодична пам'ять” Любові Голоти — то це означатиме, що наше суспільство готове до відчуття великої, сильної літератури, що ми ще не оглухли від графоманії й антиестетики. Нагороду Любов Василівна отримала. Що ж, нарешті Комітет визнав гідною найвищої нагороди книжку, яка вартує не лише українського визнання, адже служить взірцем сучасної прози, що коріниться, скажімо, у прозі такого майстра, як Григорій Тютюнник, тобто постає органічним цілим із традицією української літератури.

П.І.:

- Доля української літератури в наших руках, у руках інтелігенції. Для її відродження й розвитку необхідно самим усвідомлювати, що таке література, які її функції та призначення в національній культурі, чому саме її, єдиний вид мистецтва, так послідовно вивчають у школах різні народи упродовж різних часових відрізків. Поява нових талантів і геніїв — ось майбутнє української літератури, як і кожної іншої. Бо ще “жоден поет не був непоетом” (Л.Костенко). За сучасних обставин варто знову бути “трагічним оптимістом” (Д.Донцов) і вірити в те, що брудна хвиля нігілізму буде подолана доброю волею відповідних інституцій національної держави та зусиллями інтелігентних людей, отих “творців” (письменників) та “охоронців” (читачів) (за М.Гайдеггером). Саме ці люди, творячи та оберігаючи літературу, оберігають істину національного буття, а отже, оберігають можливість свого нормального, вільного, поетичного, пастирського,

неспустошеного, нерабського майбутнього.

Яка методика стимулювання й підтримки такого способу мислення і творення? Очевидно, насамперед варто рішуче протидіяти антилітературі та іншим виявам антикультури. Толерантність до антикультури — це поразенство й духовна смерть, тому варто завойовувати свідомість своїх земляків, руйнувати антинаціональні, антидуховні стереотипи (імперські політичні міфи). І водночас маємо утверджувати й захищати все культурне, мистецьке, літературне, усе те, що створило і творить людину й націю, що допомагає відкривати істину національного буття.

Перспективи цієї інтелектуальної боротьби бачу і в нашу постіндустріальну, інформаційно-електронну добу: електронні журнали, електронні бібліотеки, фільми та ігри, базовані на літературних творах...

Певні вимоги висуває час і до кадрів цього культуротворчого чину. І ці вимоги, як і в кожній серйозній боротьбі — за найважливіше в житті нації — достатньо суворі, не терплять половинчастості. Цілком у стилі аристотелівського: “Платон мені друг, а істина ще більший друг”. Частина (на щастя, не всі!) відомих та заслужених людей, яких оголошуємо колективною “совістю”, на жаль, не завжди спроможні усвідомити своєї визначальної ролі в цій боротьбі.

Важливою складовою частиною програми національного (культурного) відродження мало б стати завершення політичного процесу національної емансипації та створення власне української національної держави (про відсутність якої схиляли говорити вже не одинаки-націоналісти початку 90-х, а все більше культурних і політичних діячів, навіть журналістів). Саме шлях національно-визвольної боротьби, здобуття державності завжди надихав українських класиків (Т.Шевченко, І.Франко, Леся Українка...), робив нашу літературу “державою слова” (М.Орест). Те саме спостерігаємо і в історії інших народів.

Нині настав час не лише критичної оцінки, а й пошуку новітніх (часто просто замовчуваних або забутих) культуротворчих каталізаторів. Ідеться, наприклад, про *націоналізм* (зокрема культурологічний, навіть “націоналізм в літературі” — так окреслював його свого часу Ю.Шерех) як могутній засіб людино-, націо- та державотворення, визначальний ідейний мотор національного відродження (чому ж не літературного?). Його естетичний потенціал перевірено не лише українською — Т.Шевченко, П.Куліш, І.Нечуй-Левицький, А.Свидницький, І.Франко, Леся Українка, В.Стефаник, вісниківці, нонконформісти-шістдесятники та ін., — а й іншими літературами (культурами взагалі), де часто письменники, філософи, релігійні діячі були саме культурними націоналістами — геніальними виразниками й захисниками духу народу, найглибшими осмислювачами національного буття: від Гомера, Гесіода, Геродота, Платона, Аристотеля, Павсанія в Давній Греції до Герцля, Жаботинського, Ахад-ха-Ама в Ізраїлі, Махатми Ганді в Індії, Юкіо Місіми в Японії та багатьох і багатьох інших у кожній країні. Це в них, мабуть, варто шукати те, що Оксана Пахльовська спостерегла, для прикладу, в Івана Франка, — “національно-культурну стратегію”. Тобто шукати те, що було закладено в ідейну основу, генеральну інтенцію української літератури від часів Т.Шевченка: захист, духовне пробудження, національне звільнення і духовний провід народу на його шляху до свободи і власної державності.

Художня література була, є і таки залишиться основоположним фактором тривання й прирощення національного буття. Саме вона значною мірою сформувала нас як сучасних людей, українців “атомної” чи “інформаційної” доби. Тож які нам ще потрібні докази її незамінності, важливості та перспективності? Завжди й у всьому “спочатку було Слово”.

В.Д.:

- Дуже дякую вам, дорогі мої молоді колеги, за ваше, як я його сприймаю, глибоке й тонке, чутливе на красу, віддане істині і... патріотичне літературознавство. Для мене майбутнє української літератури (і науки про неї, і критики) — це ви, двадцяти- і тридцятирічні, і такі, як ви. Те, що ви любите і як про це розмірковуєте, і є найоптимістичнішими перспективами. З вами, дозволю собі перефразувати Шевченка, — культура, духовність, мова не вмуть, не загинуть.